

Helsinški bilten

HELŠINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
<http://www.helsinki.org.rs>

BR.169 // OKTOBAR 2023.

M. Dodik, A. Vučić i patrijarh SPC Porfirije

Foto: Tanjug

SRBIJA: IZGRADNJA DRŽAVE, DRŽAVNOG I NACIONALNOG IDENTITETA

Politika identiteta na prostoru bivše Jugoslavije postala je aktuelna već osamdesetih godina prošlog veka, u novim istorijskim okolnostima duboke političke krize Jugoslavije, koja je na kraju dovela do njenog brutalnog raspada. Homogenizacija srpskog naroda počinje već tada, pre svega povodom Kosova i navodne ugroženosti srpskog naroda u Jugoslaviji. Tražilo se da se Srbi vrate, kako konstatuje Ivan Čolović, autentičnom identitetu, da se nacionalno osveste i budu "ono što su", kako bi mogli da se na toj

osnovi okupe u homogenu i snažnu nacionalnu zajednicu, oslobođenu opsena komunističke ideologije jugoslovenskog bratstva i jedinstva, koja će u trenutku raspada Jugoslavije biti sposobna da stvori novu Srbiju, jaču i veću od postojeće.¹

Raspad Jugoslavije pratio je porast nacionalizma i afirmacija etnonacionalnih identiteta. Kako su se formirale nove države, postojala je tendencija

¹ Ivan Čolović, *Rastanak s identitetom*, Biblioteka XX vek, Beograd 2014.

da se državljanstvo i pripadnost definišu u etnonacionalnim terminima, često povezanih s religijom. Politika identiteta odigrala je značajnu ulogu u oblikovanju političkog pejzaža regiona. Posledično, ona je duboko povezana sa pitanjima etničke pripadnosti, religije i istorijskih narativa.

Uspostavlja se etnoreligijska matrica, a verski simboli i praksa često su korišćeni za afirmaciju i diferencijaciju etnonacionalnih identiteta. To je dovelo do veće složenosti međuverskih odnosa, većih tenzija, pa i konflikata. Religija je instrumentalizovana za učvršćivanje podela.

Shodno tome dolazi do obnove, ili intenziviranja verskog života i prenaglašene pripadnosti, naročito one koja proizilazi iz religije. Povratak crkvi je, između ostalog značio i kolaps socijalističkih vrednosti i varvarizaciju društva ratovima, zločinima i etničkim čišćenjem. Sve to je imalo trajan uticaj na etnoreligijske identitete.

Novi identiteti uspostavljeni su na antikomunističkoj, antijugoslovenskoj i antifašističkoj mantri, što je dovelo i do promocije ekstremnih ideologija, onih od pre i tokom Drugog svetskog rata. Reč je pre svega, u slučaju Srbije, o vraćanju na četništvo kao dominantnu ideologiju, koja sada oblikuje vrednosni sistem, kulturu sećanja, kao i reviziju istorije. Oblikuje se javno mnjenje lansiranjem teza o ugroženosti Srba, zakirutosti u obe Jugoslavije, promovisanju Rusije kao iskrenog zaštitnika srpskog naroda.

Srpska pravoslavna crkva (SPC) na drštvenoj i političkoj sceni deluje kao izuzetno aktivan čini-lac i pokretač srpskog državnog razvoja. Ove tendencije (etnonacionalističke, etnoklerikalističke i etnototalitarističke) civilizacijski unazađuju društvo u Srbiji i vode njegovoj anomiji. To znači vraćanje u plemensko određenje nacije, što je u suprotnosti s liberalnodemokratskim vrednostima – otvoreno društvo, vladavina prava, pluralizam, poštovanje ljudskih prava, sloboda. Takvo

viđenje nacije, društva i zajednice generiše tenzije, negiranje “drugog”, pa i sukobe.

Upravo je takvo samodefinisanje nacije, uz stalnu homogenizaciju preduslov za držanje srpskog pitanja otvorenim. Vodeća srpska elita smatra da će ono biti zatvoreno tek “srpskim oslobođenjem i državnim ujedinjenjem”, a ne uključivanjem u evroatlantske integracije ili neku surogat tvorevinu, poput tzv. “regiona”.

Nakon ratova kada su markirane “srpske teritorije” (Sever Kosova, Republika Srpska i Crna Gora, pre svega) sistematski se dograđivao identitet u sklopu kulturne politike i revizionizma koji bi trebalo da istorijski dokažu koliko je srpski narod bio žrtva u obe Jugoslavije, što ga istovremeno amnestira od odgovornosti za sve zločine, posebno one iz devedesetih godina prošlog veka.

Zbog toga su svi dosadašnji naponi da se Srbija reformiše i evropeizira ostali bezuspešni. Jer, demokratija se može uvesti više ili manje odmah, dok su za kulturu liberalizma potrebne generacije da je razviju – ona neće spontano izniknuti sama od sebe. U Srbiji, kao i u većini postsocijalističkih zemalja, došlo je do modernizacije puteva, stadiona, aerodroma i autoputeva, ali ne i društva. To bi zahtevalo prosvetljivanje stanovništva i izgradnju identiteta na sasvim drugačijim premisama. Prvenstveno, na građanskim vrednostima koje nemaju primat i nisu središnje mesto srpske političke elite. Nakon 1989. godine demokratija je uvedena na nivou procedura, ali ne, kako je govorio Vaclav Havel, “na nivou duša i srca.”

POLITIKA IDENTITETA NAKON RATOVA DEVEDESETIH

Dominik Mojsi, francuski politikolog i pisac, u svojoj knjizi “Geopolitika emocija” zaključuje da će XXI vek, nakon što je XX vek bio “vek ideologije” i “američki vek”, biti “azijski vek” i “vek

identiteta". Takođe ukazuje na to da, u prelazu s ideologije na identitet, i sa Zapada i sa Istoka, emocije postaju značajnije nego ikad u oblikovanju pogleda na svet.² Imajući u vidu poremećenost sveta, dominaciju geostrateških kriterijuma i promene svetske paradigme, ova teza svakodnevno dobija na važnosti.

Izgradnja ili dogradnja (shodno okolnostima) državnog i nacionalnog identiteta nije vezana samo za teritoriju već i za sadržaj, koji podrazumeva i određene vrednosti koje bi trebalo da građanima obezbede stabilnost, ekonomski i društveni razvoj.

Međutim, Srbija se opredelila za konstrukciju novog identiteta države i društva koje se shvata, kako ističe nemački istoričar Holm Zundhauzen, kao "unapred zadana i očigledna, biološki-genetički nepromenjiva, niti se može birati." Takva država i društvo po prirodi stvari, naginje netoleranciji, agresivnosti i sukobima.

Srpski kulturni, civilizacijski, nacionalni i verski identitet zasnovan je na uvreženom shvatanju, kako ističe Vladimir Kolarić, teoretičar umetnosti i kulture, o poziciji Srbije "između Istoka i Zapada"... U okruženju stalne identitetske ugroženosti svoj verski identitet definiše nacionalnim, a nacionalni identitet – verskim. Pravoslavni identitet ga, kao hrišćanski, pred islamskom "pretnjom" vezuje za pripadnost Evropi, dok ga, pred "pretnjom" Zapada vezuje za pravoslavni kulturno-civilizacijski krug, na čelu sa Rusijom.³ Kolarić dalje ističe da se može reći "da je Srbiji 19. veka glava okrenuta ka Zapadu, a srce ka Rusiji. Na čulno-instinktivnom nivou i dalje je jak uticaj turskog orijenta."⁴

Nakon ratova devedesetih Srbija prolazi kroz proces stvaranja novog identiteta na novim

premisama i traumama tih ratova, pre svega zbog svih poraza u ratovima protiv Slovenije, Hrvatske, BiH i na Kosovu. Srbija nije prihvatila novu realnost u regionu i preko projekta "srpski svet" pokušava da revidira poraze. Upravo taj novi identitet je problematičan iz više razloga. Negira se nasleđe Jugoslavije i "nacionalizuje" se njena istorija, što rade i ostale novostvorene države. Takva revizija se zasniva na mitovima i uglavnom, na radikalno desničarskim ideologijama. Snažan antikomunizam negira celokupno iskustvo prošlosti, umanjuje vrednosni sistem i podrugljivo gleda na sve dosege tog perioda, a istovremeno služi da legitimiše nove političke elite.

Konstrukcija srpskog identiteta posle ratova dodatno reafirmiše "veličanstvenu prošlost" srednjeg veka (Dušanovo carstvo), ugroženost srpskog naroda tokom celog XX veka, pravoslavlje, poricanje odgovornosti za ratove devedesetih, antizapadnjaštvo, antikomunizam i antijugoslovenstvo. Dodatan element je i rusofilizam kako bi se afirmisala istorijska uloga Rusije, kao zaštitnika srpskog naroda.

Sve to je pratila i promena državnih simbola (grb, zastava, himna), skidanje petokrake sa Skupštine grada u Beogradu, koja je zamenjena orlom raširenih krila (simbolično je to uradio 1997. Zoran Đinđić kao novoizabrani gradonačelnik). Menjaju se imena ulica u svim gradovima Srbije, a nova imena uglavnom referišu na ličnosti i događaje iz Prvog svetskog rata i srpsku srednjevekovnu državu. Tako je nedavno uveden i Dan srpskog jedinstva, slobode i zastave koji se odnosi na dan proboja Solunskog fronta. (15. septembar), zatim Dan primirja u Prvom svetskom ratu (11. novembar). Novi simboli se odnose na celokupni srpski narod i potrebu za jedinstvom i u nekoj budućnosti, ujedinjenjem. Srbija se tako predstavlja kao nedovršena država po vlastitom izboru jer još uvek ne prihvata međunarodno priznate granice u regionu.

2 Dominik Mojsi, Geopolitika emocija, Clio, Beograd 2012.

3 <https://standard.rs/2019/10/23/izmedju-istoka-i-zapada-iskustvo-srbije/>

4 Isto.

REVIZIONIZAM I KREIRANJE NARATIVA O “SRPSKOJ NEDUŽNOSTI”

Revizionistički narativi u Srbiji pokušavaju da umanje ulogu Srbije i njenu odgovornost u ratovima devedesetih i posebno da ospore kategorizaciju određenih događaja, pre svega ratnih zločina i odgovornosti za njih srpskih političkih i vojnih lidera. Revizija ima za cilj postavljanje temelja za novi identitet.

Porazi koje je pretrpeo srpski narod, kako je to izrazio glavni nacionalni ideolog Dobrica Ćosić, “nisu konačni, imajući u vidu neke istorijske pobede kao što je Republika Srpska.” Zbog toga se evroatlantska integracija vidi kao “zatvaranje poglavlja nacionalnog pitanja” i stavljanje tačke na reviziju granica.

Niz knjiga je objavljeno s ciljem negiranja srpskog hegemonizma i projekta Velike Srbije. Međutim, većina tih knjiga otkriva nerazumevanje kreatora procesa koji su doveli do raspada Jugoslavije, a samim tim većina njih opravdava taj projekat.

U procesu izgradnje novog nacionalnog i državnog identiteta Srbija, odgovornost za brutalni raspad Jugoslavije, ali i za frustraciju porazima koji su usledili, relativizuje i insistira na “pravičnom raspoređenom teretu krivice”. Isto tako, teorija o “čistim rukama” Srbije je opasna, jer hrani i podstiče ambicije ukorenjene u očekivanjima za promene koje bi se dogodile u međunarodnom kontekstu i bile od koristi za Srbiji.

Teorija o “okruženosti” Srbije sugerise postojanje stalnih pretnji od spoljnih neprijatelja. Ratovi devedesetih godina takođe su se oslanjali na tu teoriju i predstavljani su kao “preventivna samoodbrana”. Implicira se da su svi protiv srpskog naroda, umesto protiv države koja provocira ratove.

Katastrofalne posledice ratne politike nisu postale tema unutrašnjeg dijaloga, iako su one i

dalje u samom središtu svih problema koji muče sadašnju Srbiju. Ideja o “krivcima za rat” i dalje se razrađuje. Ova ideja stoji na putu otvorenoj raspravi o uzrocima rata i politici Srbije pre izbijanja i tokom rata.

Srbija se nije distancirala od ratne politike Dobrice Ćosića, Slobodana Miloševića i drugih arhitekata tog pogubnog projekta. Za mnoge, Milošević sve više postaje simbol otpora imperijalnoj represiji nad narodima i državama. S argumentom – da njegov plan “nije bio tako loš ili nerealističan – naprotiv”. Okrivljuje se samo za način na koji ga je sproveo, dok se njegov otpor NATO smatra njegovim najvećim trijumfom.

POSTISTINA

Napori jednog dela društva da se objektivno sagledaju devedesete i uloga i odgovornost Srbije za ratne zločine nailazi na veliki otpor takoreći, svih elita koje su usredsređene na tzv. postistinu kojom zatrpavaju udžbenike, javni i medijski prostor, politiku sećanja.

Uprkos obilju činjenica Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY), u daljem tekstu, Haški tribunal, kao i Međunarodnog suda pravde (ICJ), brojnim svedočanstvima, dokumentima... Srbija negira da je bila u ratu, a time i odgovornost za počinjene zločine.

Haški tribunal je doneo najviše presuda za Bosnu i Hercegovinu, posebno za genocid u Srebrenici, koje jasno dokumentuju odgovornost srpske strane. Nasleđe ICTY u Srbiji je marginalizovano, sistematski negirano. Istovremeno se osuđeni ratni zločinci nakon odsluženja kazni glorifikuju, daje im je ogroman javni i medijski prostor, kao i mogućnost da gotovo svakodnevno iznose svoja tumačenja i viđenja ratova na teritoriji Jugoslavije. To je usvojeno kao oficijelni narativ na kome se sada obrazuju nove generacije. Murali, serije, knjige, studije, filmovi,

tv-emisije – sve to dnevno afirmiše interpretaciju da su za ratove krive zapadne republike (Slovenija i Hrvatske) uz podršku Zapada. U aktuelnom međunarodnom kontekstu sve se svodi na tezu da Zapad sprečava “ujedinjenje srpskih zemalja” zato što su “Srbi mali Rusi”.

Genocid u Srebrenici, kad je pogubljeno više od 8000 bosanskih muslimanskih muškaraca i dečaka, 1995. godine, posebna je tačka na kojoj srpski revizionisti lome koplja. Srpski narativ o Srebrenici fokusiran je na negiranje genocida i insistira se na tome da je to bio vojni sukob u okviru građanskog rata. Iako se priznaje da su se dogodili masakri i zločini, tvrdi se da nisu bili deo sistematskog plana za istrebljenje Bošnjaka, već posledica sukoba. Ovaj narativ je u sukobu s pravosnažnim presudama međunarodnih sudova. Izraelski istoričar Gideon Grajf koji je bio na čelu Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja naroda u srebreničkoj regiji od 1992, do 1995, (koju je formirala vlada bh. entiteta Republika Srpska) tvrdi da je u Srebrenici stradalo – ne više od 3500 Bošnjaka i 2000 Srba. U izveštaju stoji da nije bilo genocida.⁵ Ovaj izveštaj je doživeo kritiku međunarodne stručne javnosti,⁶ međutim, u srpskoj javnosti dodatno je učvršćeno mišljenje da u Srebrenici nije počinjen genocid.

KOSOVO – ZAMRZNUTI KONFLIKT

Status Kosova i dalje ostaje zamrznuti konflikt, uprkos pokušajima EU i SAD da u okviru dijaloga Beograd-Priština stave tačku na to pitanje. Dok veliki broj zemalja (njih oko 100) i međunarodnih organizacija priznaje Kosovo kao nezavisnu državu, Srbija to ne čini. Revizionistički narativi u Srbiji osporavaju legitimnost nezavisnosti Kosova, pozivajući se na međunarodno

parvo i nepovredivost granica. Radikalizacija po tom pitanju se pojačala nakon što se Rusija još od 2013-14, duboko infiltrirala u Zapadni Balkan, pre svega u Srbiju i Republiku Srpsku. Tada počinje naglašeno podsećanje na NATO intervenciju (takoreći svakodnevnu) i Rezoluciju Saveta bezbednosti (SB) 1244, što uglavnom inicira Moskva preko svojih medija (Sputnjik, Russia Today; Sptnikovog radio program se emituje na Radio Beogradu svakodnevno u 17.30, a na radiju Studio B čini gotovo polovinu programa) koji se naširoko citiraju u srpskim medijima, posebno onim pod državnom kontrolom. Veliki deo akademske zajednice i SPC smatra da je Srbija pred velikim izazovom u vezi sa nezavisnošću Kosova i zalaže se za održavanje problema u stanju zamrznutog konflikta.⁷ Istovremeno, smatra da se ne sme odustati od “srpskog plana” i da se mora sprečiti satanizacija “naših dosadašnjih nacionalnih programa – od Načertanija do Memoranduma SANU”.⁸ U suštini, to znači, kako ističe Aleksandar Raković, istoričar, da “Republika Srbija, Republika Srpska i Crna Gora treba da se ujedine u jedinstvenu srpsku državu”.⁹

NEGIRANJE CRNOGORSKOG IDENTITETA

Crna Gora ima poseban značaj kad je reč o geopolitičkim ambicijama Srbije i u tom smislu ona se tretira kao “unutrašnje pitanje”. Strateški interes Srbije je izlaz na Jadransko more, a odrednica Crnogorac tretira se kao geografska. Srpski stratezi smatraju da je samostalnost potaknuta “impulsom koji je došao spolja”.

Srpsko prisustvo u Crnoj Gori je agresivno što jasno ukazuje na značaj koji joj Srbija pridaje. Kako je religija važan činilac identiteta posebno

5 <https://balkans.aljazeera.net/teme/2022/1/19/greif-priznaje-u-srebrenici-ubijeno-oko-8-000-ljudi>.

6 Nemačka je povukla odluku da odlikuje izraelskog istoričara Gideona Greifa jednim od najviših priznanja ove države.

7 Slobodan Erić, “Nema predaje Kosova ni sankcija Rusiji”, Pečat, 11. oktobar 2023.

8 Isto.

9 Intervju Aleksandra Rakovića, “Nesalomivi Srbi”, Pečat, 11. oktobar 2023.

u pravoslavnim zemljama, autokefalna Crnogorske pravoslavne crkve (CPC) se doživljava kao udar na "kulturni-religijsko ognjište crnogorstva koje je u srpstvu". Crnogorska pravoslavna crkva se tretira kao politička, ili nevladina organizacija, a uvođenje crnogorskog jezika u zvaničnu upotrebu kao dodatan udar na srpstvo. Autokefalnost crnogorske pravoslavne crkve predstavljalo bi zaokruživanje procesa crnogorske državnosti i u tom smislu pitanje crkve je jedino preostalo otvoreno od svih identitetskih pitanja.

Na izborima 2020, uz svesrdnu podršku SPC i Beograda, prosrpski i proruski blok je dobio izbore, pre svega zbog Zakona o verskim slobodama i o verskim zajednicama

Međutim, pokazalo se da timing za taj zakon nije bio dobro izabran, a nova vlast koju je sastavila SPC je uspela u protekle tri godine da zaključi Temeljni sporazum između SPC i države Crne Gore kojim joj se priznaje, između ostalog, vlasništvo nad gotovo svim sakralnim spomenicima kulture. Osim toga, Temeljni ugovor omogućio je veći upliv SPC u društveni život i otvorio vrata obrazovnog sistema.

Tokom protekle tri godine poseban atak je izvršen na identitet Crne Gore. U tom smislu Beograd je uspeo da kroz medijsku, kulturnu i obarzonu politiku destabilizuje i polarizuje crnogorsko društvo.

U toku je veoma intenzivna kampanja beogradskih medija i svih političkih aktera, a posebno SPC, koja poziva Crnogorce da se na predstojećem popisu izjasne kao Srbi.

Patrijarh Porfirije¹⁰ je prilikom nedavne posete poručio građanima Crne Gore kako osjeća

potrebu da ih podrži da u svakoj prilici odlučno ispolje "svoj identitet kao vjernici SPC, govornici srpskog jezika i kao dični pripadnici srpskog naroda".¹¹

AMBIVALENTNOST PREMA EVROPI I ZAPADU

Srbija nakon 5. oktobra 2000, nije uspela da se konsoliduje kao moderna i demokratska država. Dominantna ideologija i dalje je nacionalizam, dok su liberalne vrednosti percipiraju kao opasnost po srpski identitet i kulturu.

Proevropska orijentacija Srbije od 2000. godine nikad formalno nije dovedena u pitanje i u prvim godinama tranzicije većina građana davala je podršku toj orijentaciji. Međutim, poslednjih godina raspoloženje građana za ulazak u EU postepeno opada.

Dolaskom Srpske napredne stranke na vlast koja je istorijski dubinski vezana za Rusiju i Rusku pravoslavnu crkvu (RPC) okretanje ka Rusiji pratilo je istovremeno i udaljivanje od evropskih integracija.

U međuvremenu su promenjene međunarodne okolnosti kad je Zapad izgubio potencijal da utiče, ne samo na srpsku elitu, već i na elite regiona. U najnovijem sučeljavanju sa SAD, Rusija vešto manipuliše s američkim promašajima u spolnoj politici i promoviše interpretaciju po kojoj se uglavnom Zapad tereti za raspad Jugoslavije. Takvom interpretacijom raspada Jugoslavije i ratova koji su sledili, Srbija se amnestira od odgovornosti i podstiče se projekcija Srbije kao isključive žrtve u svim ratovima koje je vodila u XIX i XX veku.

10 Od kada je u februaru 2021. izabran za patrijarha SPC Porfirije je najmanje pet puta boravio u Crnoj Gori. Prilikom dolaska, krajem avgusta 2022. godine, komunalne službe lokalnih vlasti u Herceg Novom angažovale su se

u postavljanju srpskih trobojki i transparenta o "srpskoj Boki".

11 <https://www.slobodnaevropa.org/a/podgorica-patrijarh-spc-porfirije/32636176.html>

Jedna od teza koje se koriste protiv Zapada je, da želi konačni duhovni i moralni slom Srba kao naroda. Tome u prilog ide i insistiranje Zapada na distanciranju od Miloševićeve politike, te preuzimanje odgovornosti za ratove devedesetih – sve to se tumači kao “nametanje identiteta zločinaca, koji će, jednom prihvaćen od nas samih, zagaditi sve istorijske, kulturne i tradicijske obrasce srpskoga naroda”.¹²

NATO intervencija je argument koji se najčešće koristi protiv Zapada, ali istovremeno se smatra da je “Srbija 77 dana odolevala najvećoj armiji sveta i da, kako ističe Nebojša Katić, Srbija nije branila samo pravo da postoji kao nezavisna država. Branila je ne samo svoju čast i dostojanstvo, već je branila čast, dostojanstvo i uspomenu na milione predaka koji nisu smatrali da je žrtvovanje besmisleno i koji nisu držali do realpolitičkih kalkulacija”.¹³

SPC I OBLIKAVANJE VREDNOSTI

Teološko oblikovanje javnog prostora u Srbiji je počelo nakon 2000. godine, kad pravoslavlje s političkim pretenzijama počinje da oblikuje javni, društveni prostor. Odbacuju se sekularne vrednosti građanskog društva – demokratija, civilno društvo, pluralistički diskurs, sekularna i verska tolerancija i individualna ljudska prava.

Tokom devedesetih unutar SPC dominira svetosavska ideologija. Sintagma te ideologije je – jedan narod, jedne religije u jednoj državi. Većina desničarskih grupa i intelektualaca se zalaže za “svetosavski identitet srpskog naroda”, kao oslonac na kome “počivaju sve pobeđe i nade u oporavak Srbije”. Oni se snažno opiru reformama pod izgovorom da to uništava srpski identitet.

12 <https://standard.rs/2023/04/06/cija-je-srbija/>

13 <https://standard.rs/2019/04/02/prosveceni-srbi-i-smisao-istorije/>

Važnu ulogu u kreiranju novog identiteta ima i Rusija čije je prisustvo na kulturnoj i političkoj sceni pothranjuje srpsku frustraciju i tezu da je Jugoslavija bila srpska zabluda. Isto tako i tezu o veštački stvorenim nacijama, poput, na primer, Makedonaca, Bošnjaka, Crnogoraca. Istovremeno, uticajni proruski konzervativni blok osnažuje rusku komponentu u srpskom identitetu, odnosno doprinosi “rusizaciji srpske nacije”, sa tezom o superiornosti pravoslavne civilizacije, vizantijskog nasleđa, slovenstva, uzajamnoj istorijskoj pomoći.

ANTIJUGOSLOVENSTVO

Raspad Jugoslavije u Srbiji se doživljava kao, kako ističe Vladislav Obrenović, politikolog i saradnik časopisa Identitet, bolna činjenica na kojoj su se razbile srpske iluzije o Jugoslaviji i zajedničkom životu južnih Slovena. Jer su se nakon sto godina – rezultati velikih pobeđa istopili. Nestala je velika i za srpski narod skupo plaćena iluzija.¹⁴

Razočaranost, pre svega, zbog gubitka teritorija i dominacije, reflektuje se i na kulturnu politiku koja ima ključnu ulogu u profilisanju novog identiteta glorifikacijom “slavne prošlosti” (serije i filmovi), dok istoričari vredno fabrikuju knjige i publikacije koje amnestiraju Srbiju od bilo kakve odgovornosti, i svode se na tezu da je Zapad satanizovao Srbe zato što su “mali Rusi”.

Jugoslavija, odnosno antijugoslovenstvo je postalo središnja tačka u profilisanju novog identiteta. Antifašizam kao jedan od bazičnih vrednosti jugoslovenskog socijalizma takođe se našao na udaru tako što se četnički pokret uzdigao na nivo drugog antifašističkog pokreta u Srbiji, s desne strane. Ratovi devedesetih vođeni su na četničkoj ideologiji i programu “homogene Srbije”.

Boris Tadić (DS) i Ivica Dačić (SPS) potpisali su deklaraciju o političkom pomirenju četnika i

14 <https://standard.rs/2018/12/20/zasto-srbija-nema-adekvatnu-kulturu-secanja/>

partizana (2008). Potpisivanje ove deklaracije je, pema Tadićevim rečima, bio korak ka nacionalnom pomirenju, ali i poruka međunarodnoj zajednici da je Srbija za sobom ostavila vreme konflikata i konfrontacija i ušla u novu političku eru. Međutim, četnički pokret postao je dominantni antifašistički pokret što se podupire

raznim produkcijama – serijama, filmovima, knjigama i sl. Poslednji u nizu je film “Heroji Halijarda”, slavljenje četničkih navodnih antifašističkih podviga tokom Drugog svetskog rata, kao i otvaranje privatnog muzeja i postavljenje spomenika Draži Mihailoviću.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Politika identiteta na Balkanu nakon raspada Jugoslavije duboko je ukorenjena u etničkim i nacionalističkim podelama, istorijskim nasleđem i složenim odnosima između različitih etničkih grupa. Iako su postojali naponi da se ovi problemi reše i da se promoviše pomirenje, uticaj politike identiteta i dalje predstavlja značajan faktor u politici i društvima regiona.

Politika identiteta ometa mobilizaciju zajednica, šteti pluralizmu i koristi raznolikost za politiku mržnje i polarizaciju. Ovi trendovi su uvek bili prisutni u regionu, ali opsesija je nova. U ovom prenatrpanom shvatanju sopstvene vrednosti sistematski se relativizuje nedavna prošlost i normalizacija nacionalističkih ideologija i ratnih zločinaca kao nacionalnih heroja.

Novi identiteti dodatno podstiču regionalne napetosti; komšije i manjine obično se vide kao “drugi”, ili čak “faktori poremećaja”, a sve potencijalne osnove za bolje razumevanje i saradnju u regionu se podrivaju. Mnoge manjine se suočavaju sa izazovima za svoj identitet i prava, bez obzira na postojeći normativni okvir koji je uglavnom nametnut od EU i Saveta Evrope.

Međunarodna zajednica igrala je značajnu ulogu u oblikovanju postkonfliktnog etnoreligijskog pejzaža. Mirovni sporazumi (Dejtonski sporazum, pre svega) i međunarodne intervencije imali su implikacije za etnoreligijske odnose i identitete.

Srpski etnoklerikalizam i dalje mobiliše (kao i početkom devedesetih) Srbe, pre svega na tezi o ugroženosti, ali i potrebi da Srbija revidira svoje poraze. Takav revizionizam ima značajne posledice po regionalne odnose, razumevanje istorije i napore za postizanje pomirenja i stabilnosti. Paranoičnost srpskog nacionalizma svodi se na tezu o zaveri protiv srpskog naroda što skoro svakodnevno promovišu političari, SPC ali i akademska zajednica.

Trijumf dezinformacija, nametanje ćutanja o “ključnim temama”, sakrivanje ili falsifikovanje činjenica, te sprečavanje alternativnih informacija dezorijentiše stanovništvo, a u kontekstu dugotrajne krize, podstiče sve veći broj građana na migraciju (oko 40.000 godišnje), uglavnom na Zapad.

Sve zemlje Zapadnog Balkana traže članstvo u Evropskoj uniji (EU) i NATO. Zato bi EU i njene članice u procesu integracije trebalo da se više angažuju na promovisanju verodostojnog narativa, posebno onog koji se odnosi na ratove devedesetih. Srbija i njene državne institucije se moraju obavezati na promovisanje politike sećanja koja se bazira na činjenicama i presudama Haškog tribunala za ratne zločine.

Građani modernih društava imaju višedimenzionalne identitete, formirane društvenom interakcijom. U tom smislu, politika identiteta bi trebalo da postane deo procesa integracije, čime bi se dugoročno rešavale etničke tenzije koje usko definisani etnoidentiteti proizvode. Trebalo bi da se definiše širi nacionalni identitet koji ima integrativni potencijal koji će uzeti u obzir različitost, ali i liberalne demokratske vrednosti.